

ქეთევან ჯაში

რომანული და
ქართული ენების
შეპირისპირებითი
ტიპოლოგია

შესავალი

რომანული ენების განვითარების სფეროში საერთო კანონზომიერების გარდა, რომლებიც გაპირობებულია რომანული ჯგუფის ისტორიული და სტრუქტურული ერთიანობით, თავს იჩენს მრავალი ინდივიდუალური თავისებურება.

ასწლეულების განმავლობაში მიმდინარეობდა რომანული ენების დიფერენციაციის პროცესი, სანამ მოხდებოდა მათი ლიტერატურულ ენებად ჩამოყალიბება, თითოეულ მათგანში წარმოიქმნა სპეციფიკური ნიშნები, რითაც ისინი განსხვავდებიან არა მარტო ლათინურისაგან, არამედ ასევე ერთმანეთისაგან. თავიანთი ფორმირების პროცესში რომანულმა ლიტერატურულმა ენებმა განვლეს საკუთარი განვითარების გზა, თითოეული ქვეყნის სოციალურ-ისტორიული ფუნქციონირებისა და კულტურულ-ისტორიული განვითარების სპეციფიკიდან გამომდინარე.

წინამდებარე ლექციების კურსი განკუთვნილია ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის. მისი მიზანია გააცნოს რომანისტიკის მიმართულების სტუდენტებს ის თუ რა მსგავსება და განსხვავება არსებობს რომანული ჯგუფის ენებსა და ქართულ ენას შორის. ჩვენს მიერ განხილულია ის რომანული ენები, რომლებიც ისწავლება ჩვენს უნივერსიტეტში. ესენია ფრანგული, ესპანური და იტალიური ენები. ჩვენი აზრით, ენების ასეთი შესწავლა აუცილებელია, რადგანაც შეუძლებელია დღეს წარმოიდგინო სპეციალისტი, რომელიც ფლობს, რომელიმე რომანულ ენას და წარმოდგენა არა აქვს სხვა მის მონათესავე ენებზე, რომ არაფერი არ ვთქვათ ქართული ენის შესახებ, რომლის სათანადო დონეზე არ ცოდნა სრულიად დაუშვებელია დღეს.

რომანული ენების ქართულ ენასთან შეპირისპირება საშუალებას მისცემს ყველას, ვინც დაინტერესებულია რომანისტიკით, უკეთესად გაეცნონ მშობლიურ ენას და რომანულ ენებს, მათი კვლევისა თუ სპეციალიზაციის მიზნით. ამ ლექციების კურსის მიზანია მოახდინოს რომანული ენების შესწავლა გრამატიკის, კერძოდ, მორფოლოგიისა და სინტაქსის დონეზე სინქრონულ პლანში.

თავი I. ზოგადი მიმოხილვა

რომანული ენების კვლევამ ბოლო 30 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვანი განახლება განიცადა, სხვადასხვა ტრადიციების მიხედვით, იქნება ეს ისტორიული, ტიპოლოგიური თუ ზოგადი კვლევის თვალსაზრისით. სხვადასხვა ტრადიციები აღიქმება, როგორც ურთიერთშემავსებელი ტრადიციები. არსებობს რამდენიმე წიგნი, რომლებიც განიხილავს რომანულ ენებს. ეს ძირითადად ის სახელმძღვანელოებია, რომლებიც იკვლევენ რომანულ ენებს დიაქრონულ პლანში. ზოგიერთი მათგანი აქცენტს აკეთებს მორფოლოგიასა თუ სინტაქსზე და არსებობს აგრეთვე ფონოლოგიური კვლევაც. ჩვენი მიზანია ამ კვლევას უფრო სისტემური ხასიათი მივანიჭოთ. წიგნი ასევე ისახავს მიზნად წარმოვადგინოთ პრობლემები ისეთნაირად, რომ ის საინტერესო იყოს ლინგვისტიკისათვის. ჩვენ შემოვიფარგლეთ სამი ენით: ფრანგული, ესპანური და იტალიური ენებით. ჩვენს მიერ განხილულია მრავალი საკითხი, როგორებიცაა ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი, სემანტიკა სტრუქტურული თუ დისკურსიული ანალიზი.

ეს ნაშრომი ვერ შეძლებს ამოწუროს ყველა საკითხი, რაც საინტერესოა რომანული ლინგვისტიკისათვის, მაგრამ ჩვენი აზრით იგი დიდ დახმარებას გაუწევს როგორც რომანული ენების კვლევით დაინტერესებულ, ასევე ზოგადი ლინგვისტიკის საკითხებით დაინტერესებულ პირებს.

შეპირისპირებას დავიწყებთ ფონეტიკით. ძირითადი ფონეტიკური ერთეულებია : ბგერა, ფონემა, მარცვალი, სიტყვა. ბგერა, ეს სიტყვის უმარტივესი ელემენტია, რომელსაც ფონემას უწოდებენ. ფონეტიკა შეისწავლის ენის ბგერით შემადგენილობას, მათ ცვლილებებსა და ცვლილებათა კანონზომიერებებს. ქართულ ენაში 33 ბგერაა. ბგერის წერილობით გამოსახულებას ასო ჰქვია. ქართულში იმდენი ასოა, რამდენიც-ბგერა. ქართულ ენაში 5 ხმოვანია და 28 თანხმოვანი. ხმოვნები შეიძლება იყოს წინა (ე, ი), შუა (ა) და უკანა (ო, უ) ხმოვნები, იმის მიხედვით, თუ ენის ზურგის რომელი ნაწილი აიწვევა სასის მიმართულებით. თანხმოვანები შეიძლება იყოს ხშული, ნაპრალოვანი, სპირანტები, ხშულ-ნაპრალოვანი. ნარნარა, სისინა, შიშინა. ამას გარდა ანსხვაგვებენ მჟღერ და ყრუ თანხმოვნებს. წარმოების ადგილის მიხედვით ანსხვაგვებენ ერთგვარ თანხმოვანთა 5 სამეულს. თითოეულ სამეულში ერთი ბგერა მჟღერია, ორი-ყრუ : ერთი მკვეთრი და ერთიც ფშვინიერი. ესენია : ბჰჟ, დტტ, ძცწ, ჯჩჭ, გქკ. მარცვალია სიტყვა, რომელიც ერთ ხმოვანს შეიცავს. მარცვალი ღიაა ან დახურული. თუ ხმოვნით ბოლოვდება მარცვალი ღიაა, ხოლო თუ თანხმოვნით იგი დახურულია. ქართულში მახვილი მოდის სიტყვის დასაწყისში.

ფრანგულ ენაში 26 ასოა, რომელიც ქმნის მის ანბანს. თითოეულ მათგანს თავისი ადგილი აქვს. ფრანგული ანსხვაგვებს დიდ და პატარა ასოებს. მასში 6 ხმოვანია (a, e, i, o, u, y) და 20 თანხმოვანი. ხმოვანი ერთი სრული ბგერაა და შეიძლება წარმოთქმულ იქნას დამოუკიდებლად. თანხმოვანი არ ჟღერს და ამიტომ მისი გაგონება შეიძლება მხოლოდ ხმოვანთან ერთად. 26 ასოს კომბინირება ხდება სხვადასხვანაირად. ზოგადად თუ ვისაუბრებთ ფონეტიკის შესახებ, ისე რომ არ შევეხებით ამ მეტად დელიკატურ მეცნიერებას, შეიძლება ვთქვათ, რომ ფრანგული ენა ანსხვაგვებს : ხმოვნებს, სუფთა ხმოვნებს და ნახალურ ანუ ცხივირისმიერ ხმოვნებს. მაგალითად : rame-ნიჩაბი(წყლის), cygne-გედი, eau-წყალი, an-წელი, brun-ყავისფერი, pain-პური, tombe-საფლავი. თანხმოვნებს, მაგალითად : chat-კატა, ballet-ბალეტი, photo-ფოტო, quatre-ოთხი. ნახევარ-ხმოვნებს, ან ნახევარ-თანხმოვნებს. მაგალითად : pied-ფეხი, rien-არაფერი, tuile-კრამიტი, lui-ის, მას, fouet-მათრახი, oui-დიახ. ხშირად ამბობენ, რომ უფრო მეტი ბგერაა, ვიდრე ასო. ფრანგული ენა, როგორც ქართული ანსხვაგვებს ბაგისმიერ, კბილისმიერ, ხახისმიერ, მჟღერ და ყრუ ბგერებს. თანხმოვანი h, ხან მუნჯია, ხან ფშვინიერი. მაგალითად : l'homme-კაცი, le héros-გმირი. ფშვინიერ თანხმოვანთან არტიკლი არ იკვეცება. ლექსიკონში ფშვინიერი h აღნიშნება ფიფქით*. თანხმოვანი c იკეთებს სედილს a, o, u ხმოვნების წინ, რათა ბგერა წარმოვთქვათ როგორც ბგერა « s ». მაგალითად : forçat-კატორღელი, rançon-გამოსასყიდი. ხშირად ხმოვნებს ახლავს მკვეთრი, ბლაგვი და შემოსილი მახვილები, რითაც ანსხვაგვებენ სიტყვებს : sur-ზე, sùr-დარწმუნებული, pêcheur-ცოდვილი, pêcheur-მეთევზე. ზოგიერთ ხმოვანზე ჩნდება ნიშანი ტრემა ანუ ორწერტილი, როდესაც სურთ ბგერა გამოყონ ხმოვნიდან,

რომელიც მას წინ უსწრებს. მაგალითად : aiguë-წვეტიანი, stoïque-მედგარი, maïs-სიმინდი. ფრანგულში მახვილი სიტყვის ბოლოსაა. სიტყვები სხვადასხვანაირად წარმოითქმის და ეჭვის შემთხვევაში უნდა მივმართოთ ლექსიკონს. ფრანგულისთვის დამახასიათებელია გადაბმა. როდესაც საუბრობენ ან კითხულობენ, ხან კეთდება გადაბმა, ხან არა. ეს ცალკე საუბრის თემაა, მაგრამ ზოგჯერ მცდარ გადაბმას აკეთებენ, მას უწოდებენ “pataquès”-ანუ სიტყვების არასწორი შერწყმა მეტყველებაში.

ესპანურში ყველა სიტყვა შეიცავს მახვილიან მარცვალს, რომელშიც თვით ხმოვანი მახვილიანია. თუ სიტყვა თავდება ხმოვანზე, n-ზე ან s-ზე, სიტყვაში ბოლოს წინა მარცვალი ხდება მახვილიანი. მაგალითად : el libro-წიგნი, el examen-გამოცდა. თუ სიტყვა ბოლოვდება თანხმოვანზე, n-ის და s-ის გარდა, ბოლო მარცვალი ხდება მახვილიანი. მაგალითად : la soledad-სიმარტოვე, el metal-მეტალი, el papel-ქაღალდი. თუ მახვილის დასმა ეწინააღმდეგება ამ წესს მაშინ მახვილიან ხმოვანს აუცილებლად გრაფიკულად დაესმის მკვეთრი მახვილი. მაგალითად : el azúcar-შაქარი, el francés-ფრანგული, el limón-ლიმონი. ესპანურში არსებობს სამი ძლიერი ხმოვანი : a, e, o და ორი სუსტი ხმოვანი i, u. ჰიატუსი ესაა ორი ძლიერი ხმოვნის შეხვედრა, რომელთაგან თითოეული ცალკე მარცვალს შეადგენს. მაგალითად : el poema-პოემა, el bacalao-ვირთევზა. თუ მახვილის დასმა არ ექვემდებარება წესს, მახვილიან მარცვალს მახვილი გრაფიკულად უჩნდება. მაგალითად : el campeón-ჩემპიონი. დიფტონგი ორი ხმოვნის გაერთიანებაა, რომელიც ქმნის მხოლოდ ერთ მარცვალს. ის შეიძლება უმახვილო იყოს. მაგალითად : Europa-ევროპა, la familia-ოჯახი. ორივე შემთხვევაში მახვილი ყოველთვის ბოლოს წინა მარცვალზეა. ის შეიძლება იყოს უმახვილო. მახვილიანი ხმოვანი ძლიერი მახვილია, მეორე ხმოვანი სუსტი. მაგალითად : el viaje-მოგზაურობა, la ruina-ნანგრევი. როდესაც დიფტონგი არარეგულარულად მახვილიანია, მახვილიან ხმოვანს გრაფიკულად დაესმის მახვილი. მაგალითად : el periódico-გაზეთი, el huésped-სტუმარი. თუ დიფტონგის სუსტ ხმოვანს გრაფიკულად აქვს მახვილი, მაშინ ადგილი აქვს მარცვლის ან ჰიატუსის გახლეჩას. მაგალითად : el día-დღე, el ataúd-კუბო. ზოგიერთ ზმნის ფორმაში სამი თანხმოვანი ერთმანეთს მოსდევს. ერთი ხმოვანი დაირთავს გრაფიკულ მახვილს. მაგალითად : estudiáis-თქვენ სწავლობთ. მდებრობითის და მრავლობითის წარმოებამ შეიძლება შეცვალოს გრაფიკული მახვილის გამოყენება. მახვილიანი ხმოვანი იგივე რჩება სიტყვებში holgazán-ზარმაცი, el corazón-გული. გამონაკლისებია : el régimen-რეჟიმი, el carácter-ხასიათი. გრაფიკული მახვილი გამოიყენება იმისათვის, რომ განასხვავონ გრამატიკულად განსხვავებული სიტყვები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ერთნაირად წარმოითქმის. მაგალითად : el-არტიკლი, él-ის ; esta-ჩვენებითი ზედსართავი, ésta-ნაცვალსახელი.

იტალიურ ენაში ყველა ასო წარმოითქმის. ხმოვნები შეიძლება იყოს ღია ან დახურული. ეს დამოკიდებულია რეგიონალურ ცვლილებებზე. როდესაც ორი ან სამი ხმოვანი ერთმანეთს მოსდევს, სამივე უნდა გავიგონოთ. სამივე წარმოითქმის ერთი ამოსუნთქვით, თუ ერთ-ერთი მათგანი არაა მახვილიანი. მაგალითად : vuoi-გინდა, sua-მისი. თანხმოვნების შემთხვევაში c წარმოითქმის, როგორც [k], ხმოვნების a, o, u წინ. მაგალითად : Luca. ხმოვნების e, i-s წინ წარმოითქმის, როგორც [ჩ]. მაგალითად: Lucia, amici-მეგობრები. თუ c და e-ს შორის h თანხმოვანი ჩნდება, იგი წარმოითქმის როგორც [k]. მაგალითად : Luchino. G თანხმოვანი, a, o, u ხმოვნების წინ წარმოითქმის როგორც [g]. მაგალითად: Liguria. როდესაც თანხმოვანი g-ს მოჰყვება ხმოვანი u, ეს ხმოვანიც გამოითქმის. მაგალითად : guarda-შეხედე. ხმოვნების e, i- ს წინ წარმოითქმის როგორც [dj]. მაგალითად : Giorgio. Gli იტალიურში წარმოითქმის როგორც [li]. მაგალითად : famiglia –ოჯახი. სიტყვაში h, არ წარმოითქმის. თანხმოვანთა ჯგუფში qu, u ცალკე წარმოითქმის. მაგალითად : qualcuno-ვიღაც. ორ ხმოვანს შორის s, წარმოითქმის როგორც [z]. მაგალითად : Teresa. sce წარმოითქმის როგორც [შ]. მაგალითად: conosce-მან იცის. თანხმოვანი z, იკითხება ხან როგორც [ც], ხან როგორც [ძ]. მაგალითად: stazione-სადგური, mezzogiorno-შუაღმდეგ.

იტალიურში ხმოვნები e, o, შეიძლება იყოს ღია ან დახურული. თუ e ხმოვანს მკვეთრი მახვილი აქვს, ის დახურულია. მაგალითად: perché-რატომ, trionfo-გამარჯვება. თუ e-ს თავზე ბლაგვი მახვილი აქვს ის ღიაა. მაგალითად: caffè; ხმოვანი o დახურულია პირის ნაცვალსახელებში, ზოგიერთ დაბოლოებებში, ზედსართავებში რომლებიც ბოლოვდება oso-ზე. მაგალითად: pericoloso. ხმოვანი o ღიაა, როდესაც მასზე მახვილია გრაფიკულად აღნიშნული. ძირითადად, წარსულის ზმნებთან. მაგალითად: pensó-გაიფიქრა. ეს ხმოვანი ღიაა ასევე დიფტონგში uo. მაგალითად: uomo-კაცი.

იტალიურში ძირითადად უფრო ხშირად გხვდება აქცენტი “piano”, რაც იტალიურ წინადადებას მეტ რიტმს სძენს. მახვილი ძირითადად ბოლოს წინა მარცვალზეა. მაგალითად: la strada-გზა. სიტყვაში სადაც სამი მარცვალია ან მეტი, მახვილი მოდის მესამე მარცვალზე. მაგალითად: difficile-რთული. იმ სიტყვებში, რომლებსაც უწოდებენ მოკვეთილს, მახვილი გრაფიკულადაა გამოხატული. მაგალითად: libertà-თავისუფლება. არსებობს ფორმები, სადაც მახვილი დაისმის ბოლოდან მეოთხე მარცვალზე. მაგალითად: abitano. იტალიურში, წესის თანახმად ნაცვალსახელები ზმნის ფორმებთანაა შერწყმული შემდეგ შემთხვევებში: ინფინიტივის, გერუნდივის, ნამყო მიმდევობისა და იმპერატივის ფორმებთან. ზმნის ეს ფორმები უფრო გრძელი ხდება. მაგალითად: parlategliene-ელაპარაკე მას ამის შესახებ.

